

О.Л. Мачушник

Ставлення студентів до обраного фаху як чинник їх пізнавальної активності

Перебудова українського суспільства висуває певні вимоги перед фахівцями з усіх спеціальностей: виявляти свою активність, самостійність, творчість у процесі професійної діяльності, аби бути на передніх позиціях у своїй галузі, відповідати вимогам ринку праці. Тому особливу увагу слід приділити розвиткові активності особистості у процесі професійної підготовки.

Досить докладно питаннями розвитку активності, зокрема, пізнавальної, займалися вчені педагогічного профілю (Л. Занков, Р. Лемберг, І. Лернер, В. Лозова, М. Махмутов, Н. Половнікова, М. Скаткін, Т. Шамова, Г. Щукіна та ін.). У психології пізнавальна активність ґрунтовно вивчалася на контингенті дітей різних вікових груп. Так, зв'язок пізнавальної активності та спілкування дітей раннього віку вивчали О. Андрєєв, Д. Годовікова, Т. Землянухіна, М. Лісіна, Т. Сарторіус, пізнавальну активність дошкільників – О. Князева, Л. Проколієнко, Т. Ткачук, Г. Стадник, школярів – Н. Гізатулліна, М. Мамажданов, О. Матюшкін. Одним з найменш розроблених аспектів проблеми пізнавальної активності залишається питання психологічних умов та особливостей розвитку пізнавальної активності особистості в юнацькому віці в процесі навчання у вузі. Лише невелика кількість психологічних досліджень [1; 2 та ін.] присвячена вивченню пізнавальної активності у молоді. Проте, зважаючи на те, що сучасна наука вважає студентську пору основною віковою стадією у процесі професіоналізації, виникає необхідність знаходження дієвих шляхів підвищення пізнавальної активності студентства. Такі знання, безумовно, можуть певною мірою сприяти розробці ефективних методів і прийомів професійної підготовки молоді. Тому наше дослідження присвячене виявленню та аналізу чинників, які впливають на пізнавальну активність особистості в умовах навчання у вузі.

Завданнями даної роботи є емпіричне вивчення ставлень сучасних студентів до обраного фаху як одного із чинників їх пізнавальної активності.

Під час навчання у вузі особистість змінюється, підіймаючись на вищий щабель, порівняно із вчорашніми школярами, що призводить до глибоких змін у змістово-мотиваційній сфері, ядром якої є формування професійної спрямованості як основного особистісного новоутворення у юнацькому віці. Такій позитивній зміні особистості сприяє певним чином організоване навчання, відповідні умови, які забезпечують більш високий рівень навчальної та професійної мотивації.

Проблемі спрямованості взагалі та професійної зокрема присвячені численні дослідження вчених психолого-педагогічного профілю (Л. Божович, Є. Борисова, М. Дьяченко, С. Занюк, І. Кандибович, Г. Костюк, С. Крягжде, В. Мерлін, Є. Павлютенков, В. Сластьонін, І. Фастовець, Г.Щукіна, П. Якобсон, С. Яремчук та ін.).

Спрямованість, на думку багатьох вчених, є однією з найважливіших сторін особистості, яка визначає її соціальну та моральну цінність, характеризує мотиваційну сферу. Визначаючи спрямованість як складне психологічне утворення, В. Мерлін пов'язує даний феномен із ставленнями особистості до себе, до інших людей, до свого майбутнього [3]. Л.Божович, досліджуючи спрямованість особистості, вказує на важливість вивчення особистісних ставлень. Вчена зазначає, що характеристика спрямованості особистості з точки зору її ставлення до себе та суспільства є її найбільш глибокою моральною характеристикою [4]. П. Якобсон, розглядає спрямованість як таке особистісне утворення, "яке повинно змальовувати особливості тенденцій поведінки і дій людини, які визначають у соціальному плані її образ за такими суттєвими лініями як ставлення до інших людей, до себе, до свого майбутнього та ін." [5;185]. Зміст спрямованості – це, в першу чергу, "домінуючі, соціально обумовлені ставлення особистості до навколишньої дійсності, а основними її проявами можна вважати потреби, інтереси, ідеали, світогляд, переконання" [6;247]. Більшість психологів у

структуру професійної спрямованості особистості включають інтерес, схильність та позитивне ставлення до професії. На думку Є. Борисової, "професійна спрямованість є основною формою активності суб'єкту" [7;159]. М. Дьяченко та І. Кандилович так визначають професійну спрямованість: "У професійній спрямованості особистості виражається позитивне ставлення до професії, схильність і інтерес до неї, бажання удосконалювати свою підготовку, задовольняти матеріальні й духовні потреби, займатися працею в галузі своєї професії" [8;274]. Як бачимо, автори, даючи визначення поняттям "спрямованість" та "професійна спрямованість", використовують інше психологічне поняття – "ставлення".

У вітчизняній психологічній науці розробка теоретичних основ та методичної бази вивчення феномену "ставлення" почалася із робіт О. Лазурського та В. Мясищева. Розглядаючи "ставлення" як готовність особистості до вияву певного виду активності, В. Мясищев зазначає: "поняття ставлення являє собою потенційний аспект психологічних процесів, пов'язаних з вибірковою та суб'єктивною активністю особистості" [9;148]. С. Рубінштейн підкреслює, що ставлення людини до зовнішнього світу є складовою частиною будь-якого психічного акта. Та чи інша дія викликається певними мотивами, тобто насичена переживаннями конкретної модальності. Вона спрямована на досягнення мети, а отже, вводить людину в активні стосунки з її оточенням [10]. На думку І. Беха, категорія "ставлення" є "ключовою для процесу формування і розвитку особистості, оскільки за її допомогою розкривається сенс єдності людини і світу" [11;151]. Вчений підкреслює, що особистісні ставлення характеризують ступінь інтересу, силу емоцій, бажань (тому вони й виступають рушійною силою особистості) і виражаються у поведінці суб'єктів, у їх діях і переживаннях. Ефективність навчально-виховного процесу, на думку Г. Костюка, визначається не тільки рівнем засвоювання знань, але й ставленням учнів до процесу учіння [12].

Як бачимо, вчені вказують на важливу роль цього психологічного феномену для пізнання особистості. Тому ми вирішили застосувати даний критерій, досліджуючи пізнавальну активність студентів.

На констатуючому етапі за допомогою модифікованого варіанту анкети [13] ми вивчали ставлення студентів до обраної професії, позитивний чи негативний настрій на яку буде підсилювати або знижувати їх пізнавальну активність. Дослідженням було охоплено 165 студентів других-четвертих курсів Житомирського державного університету імені Івана Франка, які навчаються за спеціальностями "Початкове навчання і практична психологія" та "Практична психологія і соціальна педагогіка".

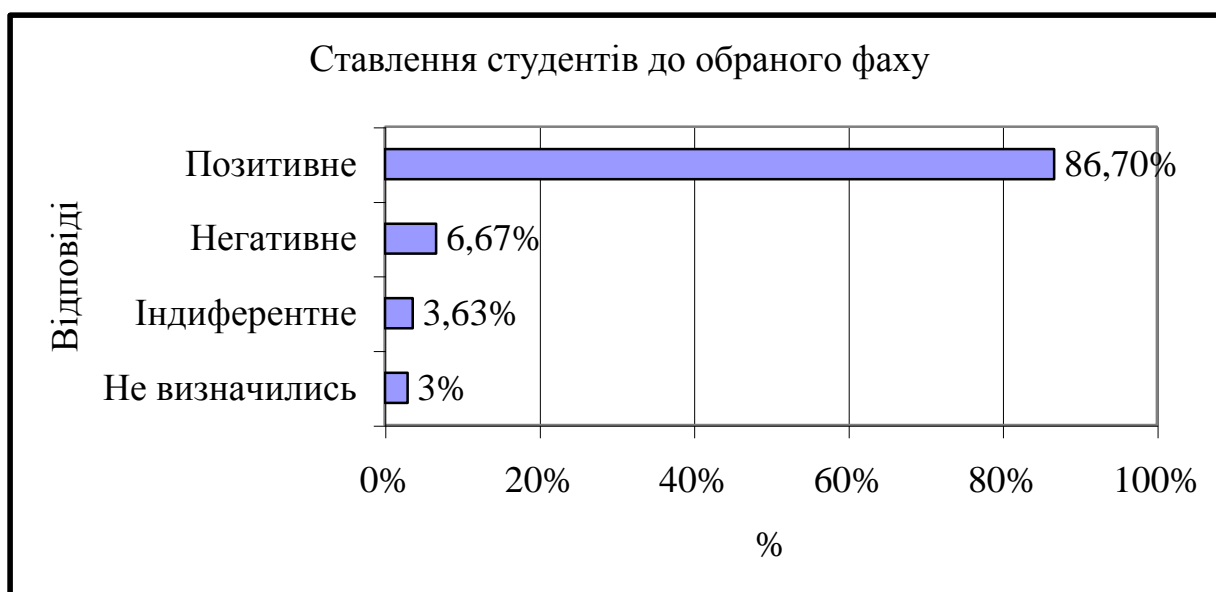
Перше питання анкети дає змогу визначити ставлення студентів до обраного фаху (позитивне, індиферентне, негативне). На запитання "Яке Ваше ставлення до обраної професії?" респондентам потрібно було обрати одну із поданих відповідей. Отримані такі результати:

- а) професія дуже подобається – 40,6% опитаних;
- б) швидше подобається, ніж не подобається – 46,1%;
- в) байдуже ставлення – 3,63%;
- г) швидше не подобається, ніж подобається – 4,85%;
- д) професія не подобається – 1,82%;
- е) не можу відповісти (не визначився) – 3%.

Як бачимо, 40,6% опитаних студентів задоволені своїм професійним вибором. Проте 46,1% респондентів обрали вираженням свого ставлення до професії дещо стриманіший варіант відповіді: "швидше подобається, ніж не подобається". Очевидно, що за цим обережним формулюванням може приховуватися невпевненість студентів у правильності свого вибору, слабка зацікавленість майбутньою професійною діяльністю, а також переживання труднощів в опануванні необхідними професійними вміннями. Таким чином, в цілому, позитивне ставлення до обраного фаху сформоване у 86,7% респондентів, індиферентне (професією не цікавляться, байдужі до неї) – у 3,63% студентів, негативне ставлення наявне у 6,67%, 3% студентів ухилилися

від відповіді, обравши твердження "не можу відповісти (не визначився)".
Результати представлені у діаграмі.

Діаграма.

Друге питання допомагало виявити, що саме приваблює студентів у майбутній професійній діяльності психолога. Проаналізувавши відповіді, ми отримали наступні дані (у % від загальної кількості виборів):

- 1) робота з людьми (чи дітьми) – 25,2;
- 2) можливість самовдосконалення – 16,7;
- 3) робота відповідає моєму характеру – 11,6;
- 4) професія є однією з найпрестижніших – 10,4;
- 5) робота потребує постійної творчості – 8,2;
- 6) робота фізично не важка – 7,8;
- 7) робота відповідає моїм здібностям – 7,0;
- 8) відносно невеликий час присутності саме на робочому місці – 5,9;
- 9) можливість займатися наукою, яка подобається – 4;
- 10) гарний зарібок – 3,2.

Як бачимо, найбільшу кількість виборів (25,2%) отримав чинник "робота з людьми", проте це лише четверта частина від загальної кількості виборів. Зважаючи на те, що професія психолога належить до професій типу "людина-людина", даний відсоток виборів, на нашу думку, є невеликим. Також

невеликим є відсоток виборів за чинниками "робота відповідає моїм здібностям" та "робота відповідає моему характеру" (11,6% та 7,0% відповідно), якими студенти підкреслювали власну впевненість у правильності вибору професії. Лише 8,2% від усіх виборів припадає на чинник "робота потребує постійної творчості". 16,7% студентів приваблює в майбутній професії можливість самовдосконалення. На жаль, 27,3% від усіх виборів в сумі склали чинники: "професія є однією з найпрестижніших", "робота фізично не важка", "відносно невеликий час присутності саме на робочому місці", "гарний заробіток". Це вказує на вибір професії з меркантильних міркувань, а не за покликанням, що, в свою чергу, зумовлює низький рівень пізнавальної активності тих студентів, які обрали ці чинники.

Отже, аналіз привабливих для студентів сторін у професійній діяльності психолога наводить на думку про необхідність більш широкого залучення студентства до практичної професійної діяльності вже у вузівських стінах у вигляді волонтерства, допомоги базовим та підшефним закладам тощо. Тобто до такої діяльності, яка мала б практичні результати роботи та сприяла б підвищенню пізнавальної активності студентів.

Третє питання було спрямоване на визначення сформованості професійної стійкості: "Уявіть, що Ви знову абітурієнт і маєте намір вступити до вузу. Чи обрали б Ви професію, яку опановуєте тепер?" Відповіді на це питання показують, наскільки свідомим був вибір професії. Ствердну відповідь дали 50,91% студентів, заперечну – 22,42% і не змогли конкретизувати – 26,67%. Таким чином, лише у половині опитаних спостерігається стійкість професійно-психологічної спрямованості. Якщо порівняти цей відсоток позитивних відповідей (50,91%) із відсотком відповідей з цією ж модальністю на попереднє питання (86,7%), то побачимо, що він помітно знизився: абсолютне зацікавлення у професії продемонстрували лише 40,6% студентів, підвищення ж відсотку до 50,91% (по третьому питанню) відбулося за рахунок відповідей тих студентів, які на друге питання вибирали формулювання

"швидше подобається, ніж не подобається". Інакше поставлене запитання змусило їх більш точно виразити свою думку.

49,09% припадає на заперечну та неконкретизовану відповіді. На нашу думку, 26,67% – це досить великий відсоток відповідей "не знаю", особливо коли взяти до уваги, що студенти провчилися у вузі два - чотири роки і вже пройшли пасивну та активну практику у школі. Достатньо великою також є кількість студентів, які обрали б іншу професію – 22,42%. Ці дві групи студентів поки що не знайшли себе в обраній професії, тому саме з ними необхідно більш інтенсивно проводити роботу для підвищення рівня їх пізнавальної активності, зацікавлення майбутньою професією.

Четверте питання стосувалося самооцінки здібностей: "Як Ви оцінюєте свої здібності до майбутньої професійної діяльності?". Студенти обирали один із запропонованих варіантів відповіді. Виявилось, що:

- хочуть бути професіоналами і впевнені, що у них є здібності до даної діяльності, – 45,5% студентів;
- хочуть бути професіоналами, але не впевнені, що у мають здібності до даної діяльності, – 33,3%;
- не знають, чи є у них відповідні здібності, і чи хочуть бути професіоналами в даній області, – 9,7%;
- не хочуть бути професіоналами, але думають, що мають здібності до даної діяльності, – 9,7%;
- не хочуть бути професіоналами і впевнені, що в них немає відповідних здібностей, – 1,8% опитаних студентів.

Отримані дані свідчать про поєднання позитивного сприймання своїх професійних здібностей та бажання бути професіоналом лише у 45,5% респондентів. 33,3% студентів не впевнені у своїх здібностях при наявному бажанні стати професіоналом. Причин невпевненості, на нашу думку, може бути декілька: висока особистісна тривожність, невисокий рівень знань, проблеми у спілкуванні, занижена самооцінка. Виявляти ці причини і корегувати їх потрібно у кожному конкретному випадку індивідуально.

Найскладнішу категорію майбутніх психологів складають останні дві групи (11,5% всього), які не хочуть бути професіоналами, тобто бажають змінити фах, та ті студенти, які взагалі не змогли конкретизувати свої думки з даного питання (9,7%).

Останнє питання: "Чи хотіли б Ви перейти до іншого вузу або на інший факультет задля отримання іншої професії?" також стосувалося критерію ставлення студентів до обраного фаху. Відповіді розподілились відповідно: "так" відповіли 28,5% студентів, "ні" – 50,3%; "не знаю" – 21,2%. Таким чином, лише половина студентів свідомо обрала професію та не збирається її змінювати. Однак, інша половина студентів потребує особливої уваги, адже виникає проблема плинності кваліфікованих кадрів. На нашу думку, є необхідність у розробці певних програм, тренінгів, занять з метою покращення підготовки психологів та зацікавлення їх професією, яку вони набувають.

В процесі професійної підготовки у майбутніх фахівців повинна скластися стійка система ставлень до себе, до процесу учіння, до своєї майбутньої професії. Ми погоджуємося із думкою тих науковців, які вважають, що розширення та поглиблення обізнаності студентів про свою майбутню спеціальність, зміцнення позитивного ставлення до неї, якісна організація навчального процесу та набуття практичного досвіду сприяють формуванню їх професійної спрямованості та підвищенню рівня пізнавальної активності.

Наше подальше завдання ми вбачаємо у розробці певних методів, які допоможуть формуванню позитивних ставлень у студентів до процесу професійної підготовки та до себе як фахівця. Також, вважаємо за необхідне продовжити подальший пошук шляхів виявлення різноманітних чинників, які впливають на розвиток пізнавальної активності студентів-психологів, та приділити увагу розробці методів її стимулювання в процесі фахової підготовки.

Список використаних джерел:

1. Мар'яненко Л.В. Психологічні умови формування пізнавальної активності слабковстигаючих старшокласників: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. – К: НДІ психології, 1992. – 201 с.
2. Яворовська Л.М. Групові форми навчання як засіб розвитку пізнавальної активності особистості: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. – Харків, 1992.
3. Мерлин В.С. Проблемы экспериментальной психологии личности. – Пермь, 1968. – 250 с.
4. Божович Л.И., Славина Л.С. Психологическое развитие школьника и его воспитание. – М., 1979. – 96 с.
5. Якобсон П.М. Психологические проблемы мотивации поведения человека. – М.: Просвещение, 1969. – 377 с.
6. Зотова О.И., Бобнева М.И. Ценностные ориентации и механизм социальной регуляции поведения // Методологические проблемы социальной психологии.- М., 1975. – С.241-254.
7. Борисова Е.М. О роли профессиональной деятельности и формировании личности // Психология формирования и развития личности. – М.: Просвещение, 1981. – С. 158-176.
8. Дьяченко М.И., Кандыбович И.А. Психология высшей школы. – 2-е изд., перераб. и дополн. – Минск: Изд-во БГУ, 1981. – 383 с.
9. Мясищев В.Н. Личность и неврозы. – Л., 1960. – 224 с.
10. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии.– СПб., 2001. – 720 с.
11. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
12. Костюк Г.С. Принципы развития в психологии. // Методологические и теоретические проблемы психологии. – М.: Наука, 1969. – С.132.
13. Семиченко В.А. Сформированность представлений о профессионально значимых качествах учителя как психологическое условие активности студентов в учебной деятельности: Дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.07. – М.: МГПИ, 1981. – 216 с.